

АКТУЕЛНО

УДК 323::355(497.11)
DOI: 10.5937/spm89-53773
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 1/2025.
Vol. 89
стр. 85-108

Милинко С. Врачар*

*Институт за стратегијска истраживања,
Универзитет одбране, Београд*

Игор И. Баришић**

*Институт за стратегијска истраживања,
Универзитет одбране, Београд*

ОДБРАМБЕНА ФУНКЦИЈЕ ДРЖАВЕ – ТРАДИЦИОНАЛНО И САВРЕМЕНО РАЗУМЕВАЊЕ***

Сажетак

Бројна литература из области политикологије, безбедносне и војне проблематике нуди општа одређења одбрамбене функције државе, али не и ближе разумевање њене суштине, дакле свих оних битних карактеристика ове функцију које је чине оним што јесте и другачијом од других државних функција. Полазећи од тога поставља се истраживачко питање: Шта је то одбрамбена функција

* Имејл адреса: milinko.vracar@mod.gov.rs; ORCID: 0000-0002-2851-1043.

** Имејл адреса: igor.barisic@va.mod.gov.rs; ORCID: 0000-0003-4593-9196.

*** Рад је настао као део пројекта Министарства одбране: „Безбедносни изазови земаља Западног Балкана у европској безбедносној парадигми”, бр. ИСИ/ДХ1/24-25, а који истраживачки тим и истраживачка група за проучавање регионалне безбедности Института за стратегијска истраживања и спољних сарадника реализује у периоду 2024–2025.

државе? У трагању за одговором у раду се изводи аналогија између функционисања одбрамбених механизма државе и човека, како би се, на темељу познавања суштинских карактеристика одбрамбене функције човека дошло до сазнања шта чини предмет одбране државе, којим појавама је угрожен и какав је одговор државе на деловање тих појава. Применом наведене аналогије аутори закључују да одбрана припада категорији заштитних функција државе, а да се у односу на друге функције тог типа разликује по томе што је у свом деловању усмерена ка заштити опстанка и виталних вредности државе од насилних појава угрожавања, као и по томе што је њено заштитно деловање такође насилне природе. Отуда се, све до недавно, одбрамбена функција државе поистовећивала са војном функцијом. Последњих деценија, међутим, долази до одступања од традиционалног војноцентричног схватања ове функције, а као разлог аутори наводе све већи значај невојних појава угрожавања опстанка и виталних вредности државе. То свакако утиче на промену начина одбрамбеног деловања државе, чиме се мења и суштина њене одбрамбене функције.

Кључне речи: одбрана, човек, држава, одбрамбени механизам, одбрамбена функција

УВОД

Разумети неку појаву значи познавати њену суштину, дакле све оне њене карактеристике које је чине оним што јесте и другачијом од других појава. Будући да је одбрамбена функција државе сложена појава, да она представља биолошку, антрополошку, филозофску, уједно и социолошку, психолошку, политиколошку, безбедносну, војну, стратегиолошку и другу појаву, спознаја њене суштине није нимало лак задатак. Она захтева мултидисциплинаран приступ и коришћење појмова као што су човек, друштво, држава, вредности, интереси, моћ, политика и стратегија. Полазиште у поступку спознаје њене суштине свакако представља човек с обзиром да је његова природа прожета нагонским потребама за опстанком и безбедношћу. Како је управо на тим потребама човека утемељен настанак и функционисање политичке заједнице, онда се одбрамбена функција државе свакако може ближе појаснити

применом аналогije са истоветном функцијом човека. Извођење ове аналогije, иначе, утемељено је у теорији политичког реализма. Реалисти сматрају да је „политика, као и друштво, подређена објективним законима који имају корена у људској природи” (Аџић 1987, 61). Зато за суштином одбрамбене функције државе треба трагати у оквирима људских потреба и деловању човека у сврху њиховог задовољења.

ОДБРАНА КАО ТЕМЕЉНА ФУНКЦИЈА ДРЖАВЕ

Упркос неслагањима у схватању људске природе, у погледу да ли је она лоша или добра, теоретичари друштвеног уговора, попут Русоа (*Jean-Jacques Rousseau*), Канта (*Immanuel Kant*), Хобса (*Thomas Hobbes*) или Лока (*John Locke*), деле мишљење да је „прелазак човека из природног у друштвено стање условљено његовом потребом да реши своје егзистенцијалне проблеме, пре свега проблем свог опстанка и безбедности. Они сматрају да се људи, као једнаки и слободни, вољно удружују у политичку заједницу како би се заштитили од међусобног насиља и осталих неправди” (Stupar 2010, 245, 255–257, 279–281; Vodin 2007, 30–31). Тако се у тежњи за достизањем безбедности човек одриче своје апсолутне слободе, потчињавајући се заједничким правилима која владају унутар заједнице. Тиме се политичка заједница издиже изнад људи који је творе и поставља на место врховног ауторитета. Применом својих инструмента она одржава и штити успостављени друштвени поредак, између осталог, ограничењем и спутавањем насилног понашања човека које је својствено његовом природном стању (Stojanović 2012, 87–124).

Други разлог успостављања политичке заједнице превазилази оквире егзистенцијалне средине човека. Он одражава тежњу човека да заштити своју безбедност од насилног угрожавања људи из других заједница, дакле од људи ван његове егзистенцијалне средине. Зато поједини аутори, попут Слободана Јовановића, сматрају да се „разлог настанка државе налази у потреби људи за одбраном од спољног угрожавања, од напада других људи организованих за пљачку и поробљавање” (Jovanović 1990, 30–39).

Успостављањем друштвеног поретка унутар политичке заједнице, човек је створио безбедносни механизам како би се ограничило насилно понашање људи унутар заједнице. Али, у одсуству врховног ауторитета над свим политичким заједницама,

он није успео да створи безбедносни механизам који би спречио насиље међу заједницама. Отуда је свака од њих била принуђена да развије сопствени безбедносни механизам не би ли се заштитила од насилног угрожавања других политичких заједница. Од момента формирања првих политичких заједница људи, све до данас, тај се заштитни механизам сматра одбрамбеним, док се њему иманентна функција сматра одбрамбеном функцијом државе.

Гледано кроз историју, одбрана се традиционално сматрала војном функцијом којом држава штити свој опстанак и виталне вредности (безбедност) од оружаног насиља то јест војног угрожавања других држава. Стога је проблематика ове функције одувек била неодвојиво везана за војну делатност и питање рата. Међутим, данашње схватање одбрамбене функције државе надилази оквира војне делатности. Како би се ова промена објаснила потребно је знати шта то држава брани (предмет одбране), од чега се брани (појаве угрожавања/напад) и на који начин се брани (одбрана). Знања о тим питањима нуде и знање о суштини одбрамбене функције. Наиме, њима се указује шта је то одбрамбена функција државе и по чему се она разликује од других државних функција. Знање зашто данас, ипак, долази до промене суштине ове функције захтева познавање основног закона који влада унутар ње, а то је закон дијалектичке повезаности одбране и напада.

АНАЛОГИЈА ОДБРАМБЕНИХ МЕХАНИЗАМА ЧОВЕКА И ДРЖАВЕ

Држава је творевина човека, а та чињеница представља основ разумевања њене одбрамбене функције. Преласком из природног у друштвено стање човек је усадио своју природу, то јест своје вредности и потребе, у само биће политичке заједнице (државе). Тако се улога државе, односно смисао њеног постојања, налази у задовољењу потреба човека, посебно у заштити његовог опстанка и безбедности. Да би заштитила опстанак и безбедност људи који је творе, држава најпре мора да заштити сопствени опстанак и безбедност. Зато она, попут човека, развија одбрамбени механизам. Како је човек усадио образац свог размишљања и понашања у државничко промишљање и деловање, онда се функционисање одбрамбеног механизма државе не може ближе појаснити без извођења аналогije са функционисањем истоветног механизма човека.

Извођењу ове аналогije, међутим, треба приступити крајње обазриво. Држава је комплексна друштвена појава и она се не може поједностављено посматрати из угла човека. Она представља ‘мноштво’ вредности и потреба људи садржаних у ‘једном’, а те потребе су бројне и различите. Напросто, сваки човек се разликује од другог, он је ‘свет за себе’. Комплексност људске природе генерише код сваког човека другачији вредносни систем, подстиче другачије потребе и понашање у сврху њиховог задовољења. Зато је државу немогуће разумети као хомогену целину, као недељиво ‘једно’, прост збир људских вредности и потреба који у времену не подлеже промени. Управо таква различитост унутар државе обликује њену унутрашњу динамику, односно динамику њене унутрашње егзистенцијалне средине.

Поред тога, комплексност државе огледа се у томе што она као ентитет сам по себи, дакле независно од људи које је творе, има своје вредности као што су опстанак, територија, суверенитет и становништво. Последње три су виталне вредности државе без којих она не би ни постојала. Држава има потребу да наведене вредности, не само очува или унапреди, већ и да их заштити, а оне су понајвише угрожене у њеној спољашњој егзистенцијалној средини (међународном окружењу). У тој средини држава функционише кроз релације са другим државама, а „на крајевима тих релација налазе се различити интереси који, поред сарадње и надметања, неретко генеришу и сукобе” (Višnjić 2005, 25). Таква разноликост унутар спољне егзистенцијалне средине државе производи њену спољашњу динамику.

Егзистенцијална средина државе је, дакле, знатно комплекснија од егзистенцијалне средине човека. Њу обликују две динамике, унутрашња и спољна, а њихова резултанта битно утиче на развој, безбедност, па и сам опстанак државе. То свакако чини разлику у функционисању и одбрамбеном деловању државе и човека. Наиме, у егзистенцијалној средини човека претње по његов опстанак и безбедност углавном долазе од стране других људи. Код државе, с друге стране, такве претње могу се јавити како у унутрашњој, тако и у њеној спољашњој егзистенцијалној средини. По томе би се могло закључити да је механизам одбране државе знатно комплекснији од истоветног механизма човека. Међутим, упркос тим разликама, неминовно постоје и подударности у њиховом одбрамбеном деловању.

Оно што државу чини компактним ‘једним’, и сличном човеку, јесу „вредности које људи међусобно деле, око којих се окупљају

и стичу свест о блискости и припадности, односно о заједничком идентитету. То су наслеђене, заједничке вредности, попут језика, религије, етноса, историје, веровања, обичаја, територије итд” (Мижалковић 2011, 116). На тим вредностима држава гради свој субјективитет и функционише као засебан политички ентитет у међународном систему. Из угла савремене државе те заједничке вредности могу се разумети кроз појам „националне вредности”.¹ Оне чине вредносну категорију државе, а у њој се налази смисао њеног постојања и функционисања. Попут самог човека, држава тежи, односно испољава интерес, да своје вредности заштити. Отуда се вредносна категорија државе сматра предметом њене заштите, а уже посматрано и предметом њене одбране.

Национални интереси представљају политичку артикулацију националних вредности. Њима се указује на однос државе према националним вредностима. Зато се национални интереси, као институционална тежња државе да очува, унапреди и заштити своје вредности, могу разумети као политичка категорија државе. Ту категорију уједно чини и институционално деловање државе, али се поред тога оно сматра и стратегијском категоријом. Наиме, деловање државе кроз практичне политике у сврху задовољења њених потреба, свакако и оних за опстанком и безбедношћу, не представља резултат произвољних државничких одлука, већ стратешког мишљења.² Као рационално у основи, стратешко мишљење својствено је како самом човеку као појединцу, тако и држави. Логика стратешког мишљења, садржана у рационалној калкулацији постављених циљева, расположивих средстава и начина употребе тих средстава, уткана је дубоко у образац људског размишљања, а тиме и његовог понашања. Како је ту логику човек пренео из свог природног у друштвено стање, она обликује државничко промишљање како очувати, унапредити или заштити националне вредности и интересе. Истина, државничко промишљање је знатно комплексније од рационалног размишљања

¹ Државне вредности су део националних вредности. Територија, суверена власт и становништво јесу конститутивни елементи државе без којих она не би ни постојала. Зато су то виталне државне вредности. Међутим, како нација не постоји без државе јер она представља политички (државотворно) организован народ, онда се виталне државне вредности уједно сматрају и виталним националним вредностима.

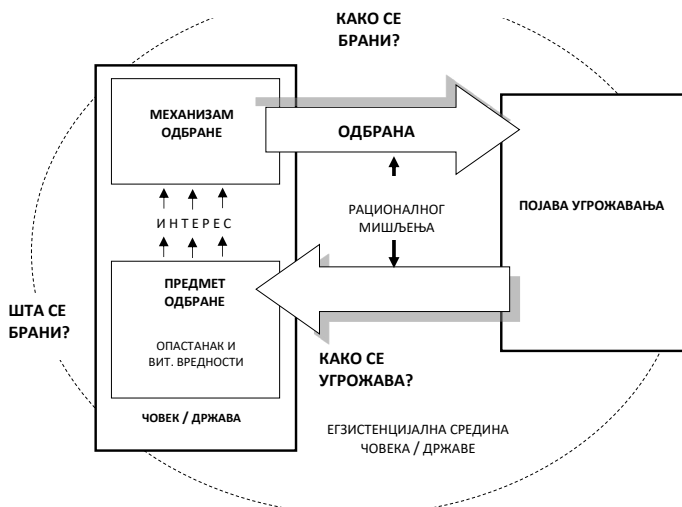
² Стратешко мишљење се, у најширем смислу, објашњава као „ментална делатност која се примењује у контексту остваривања неког циља, а у области националне безбедности у контексту изналагања рационалних идејних решења за остваривање циљева политике у складу са националним интересима” (Вгаџар и Ћурчић 2022, 49).

обичног човека, али без обзира на такву разлику њихова логика је иста, а то је логика стратегије.

ДИЈАЛЕКТИЧКА ПОВЕЗАНОСТ ОДБРАНЕ И НАПАДА

Подударност у функционисању и одбрамбеном деловању државе и човека свакако чини основу за извођење аналогије функционисања њихових механизма одбране. Међутим, сам поступак њеног извођења заснива се на темељу познавања основног закона који је подједнако присутан унутар механизма одбране државе и човека. Он одражава стално присутну „дијалектичку повезаност одбране и напада, то јест њихов нераскидив и међузависан однос” (Група аутора 1973, 251). Наиме, пут до спознаје суштине одбрамбене функције државе и човека води преко познавања дијалектичке повезаности одбране и напада, а то није је лак задатак. Он најпре захтева одговор на питање шта то држава и човек бране, то јест које су то вредности које се сматрају предметом њихове одбране. Тек познавањем тих вредности, у следећем кораку, могу се идентификовати појаве којима се оне угрожавају. У последњем кораку, кроз познавање појава угрожавања предмета одбране може се извести закључак о начину како се држава и човек бране, а он се изводи помоћу логике стратешког односно рационалног мишљења.

Слика 1. – Модел одбрамбених функција државе и човека

Извор: Обрада аутора

Наиме, рационални начин одбрамбеног деловања државе и човека заснива се на изналагању таквих решења која са собом носе максималну корист а минималну штету по задовољење њихових потреба. Отуда се логика деловања механизма одбране државе и човека заснива на избору начина супротстављања појавама угрожавања којима се постиже ефикасност (економичност), а пре свега највећа ефективност (делотворност). Како је логика стратешког мишљења везана за калкулацију моћи, тако се одбрамбено деловање државе сагледава кроз калкулацију њене и моћи друге државе која је угрожава.³ Ако је држава војно угрожена онда се очекује да ће се она бранити такође применом војне моћи јер тиме се постиже највећа ефективност у супротстављању војном угрожавању од стране друге државе. Истоветно је и у случају човека. Највећа ефективност у супротстављању насилном понашању другог човека постиже се такође применом насиља.

Кључну потешкоћу у разумевању одбрамбених функција државе и човека не представља познавање дијалектичке повезаности одбране и напада, већ схватање шта тачно представља предмет одбране човека, а аналогно њему и државе. Наиме, егзистенција човека детерминисана је сложеним системом потреба. Она није заснована само на задовољењу његових нагонских потреба, попут оних за опстанком и безбедношћу, већ и других потреба које проистичу из његове природе као свесног, умног, радозналост и креативног бића. Тек задовољењем свих својих потреба човек се потпуно остварује, и као свесно, и као биолошко биће, стреми сигурном и истовремено квалитетном начину живота. Приликом задовољавања својих потреба, човек се суочава са разним потешкоћама, укључујући и оне које представљају претњу његовим вредностима. Зато човек тежи да своје вредности заштити те се све оне могу сматрати предметом његове заштите.

Међутим, нису све вредности које човек штити уједно и брањене вредности. По томе се и разликује одбрамбена функција човека од његове заштитне функције. У том смислу, важно је разумети да су брањене вредности човека одређене усвојеним мишљењем о томе које су то вредности. Сагласно томе, по истом принципу могу се разумети и појаве којима се те вредности угрожавају, као и начин

³ У основи сваке стратегије налази се моћ. Стратегија је својеврсни дијалог између политике и националне моћи. Њом се објашњава начин коришћења националне моћи у складу са државном политиком (Owens 2007, 114; Lykke 2001, 180).

супротстављања тим појавама. Наиме, одбрамбена функција човека је само опште прихваћена идеја о томе шта то она јесте унутар тоталитета његове заштитне функције која је природна датост, нешто што човек поседује као урођено, нагонско. Одбрамбени механизам човека, дакле, није нешто што постоји ван његовог заштитног механизма. Он је само његов део, одређен усвојеним схватањима шта су то брањене вредности, чиме су оне угрожене и како се бране. Таква размишљања о одбрамбеној функцији човека само су аналогно пренета на ниво државе.

ОДБРАМБЕНИ МЕХАНИЗАМ (ФУНКЦИЈА) ЧОВЕКА

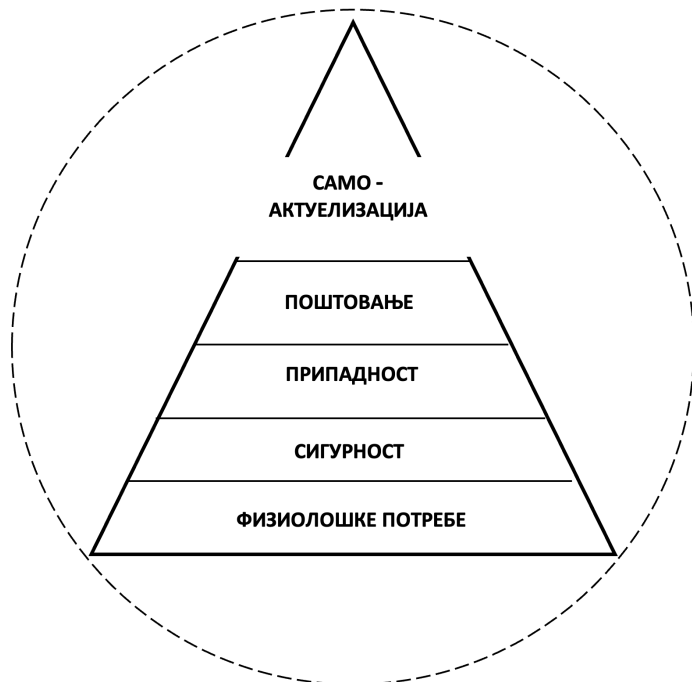
У трагању за одговором на питање које се вредности сматрају предметом одбране човека треба поновити да људска егзистенција почива на „на сложенем систему вредности” (Despotović 2000, 11). То га чини другачијим од других живих бића јер, поред опстанка и безбедности, човек тежи и квалитетном начину живота. На томе се заснива Платоново и Аристотелово схватање људских потреба. „Према Платону (*Plato*), сваки човек поред основних потреба, као што су оне за храном, тежи задовољењу и сложенијих потреба, као што су култура и образовање, док Аристотел (*Aristotle*) сматра да човек, као и све што живи, размишља о очувању самог себе (опстанку, животу), али се пита како треба да живи. Људски живот хоће ’добро’, испуњење у ’срећном животу’” (Stupar 2010, 94–97; Simeunović 2002, 22).

Међутим, на скали вредности на којој почива људска егзистенција, опстанак (живот) заузима место темељне вредности за којом човек исказује биолошку (нагонску) потребу. Као такав, он је најснажнији мотиватор људског понашања. Управо из те посебности опстанка потиче широко прихваћено мишљење да је он, не само вредност коју човек штити, већ и она коју брани. Овакав закључак може се извести помоћу Масловљеве теорије личности (*Abraham Maslow*) која се објашњава пирамидалним (хијерархијским) моделом људских потреба.

„Најосновније, физиолошке потребе, налазе се на самом дну пирамиде. Оне обухватају потребе за храном, водом, ваздухом, продужетком врсте итд. То су нагонске потребе, и директно су везане за опстанак човека, као и код сваког другог живог бића. Живот човека, односно његов опстанак, није могућ без задовољења тих потреба, нити је могуће задовољење свих његових других потреба вишег хијерархијског нивоа” (Рајевић и Kasagić 2001, 214–215). „Тек

задовољењем физиолошких потреба човек почиње да размишља и о другим потребама, које су по интензитету слабије од физиолошких” (Puljić 1980, 270–271). То су потребе за вредностима као што су сигурност, затим, припадност, поштовање, и, последње и највише, потребе за самоактуализацијом.⁴ Након физиолошких потреба, следеће нагонске потребе човека јесу оне за сигурношћу. Оне су доста широке у свом обухвату јер подразумевају потребу за заштитом, извесношћу будућих стања итд. Блиско су повезане са физиолошким потребама јер кроз њих човек тежи да досегне, задржи или заштити услове у својој егзистенцијалној средини који му омогућавају неометано задовољење основних потреба за храном, водом итд. Изнад њих налазе се потреба човека за припадношћу, поштовањем или самоактуализацијом. То су више потребе везане за период социјализације човека и његовог развоја као друштвеног бића.

Слика 2. – Масловљев хијерархијски приказ људских потреба

Извор: Обрада аутора

⁴ „Те највише потребе Маслов назива 'мета потребама', препознајући их у трагању човека за вредностима као што су правда, лепота, доброта, ред, јединство итд” (Hol i Lindzi 1983, 261).

Наиме, егзистенција човека, у његовом природном стању, понајвише је обликована потребом за 'голим опстанком' и осећајем сигурности, а не толико потребама за припадношћу, поштовањем или самоактуализацијом. Антагонизми и насилни односи међу људима, у човековом природном стању, понајвише су настајали управо због немогућности задовољења тих потреба, а не других. Међутим, и касније, у периоду првобитне људске заједнице, па и током развоја политичке заједнице, основни узрок насилних односа међу људима налазио се у задовољењу потреба за опстанком и безбедношћу. Недостатак најосновнијих вредности попут воде, хране итд. условљавао је човека, било као појединца, било као припадника заједнице, да овлада новим животним стаништима (територијама), што је за последицу имало међусобно угрожавање безбедности (живота) људи. „Тако је временом, поред животиња и опасности природног порекла, попут елементарних непогода и болести, човеку највећа опасност постао сам човек” (Mijalković 2011, 40). Тачније, највећа опасност по опстанак (живот) човека постало је насилно и агресивно (нападно) понашање другог човека. Управо је то одговор на питање шта се сматра појавом којом се угрожава предмет одбране човека, то јест његов опстанак. Могло би се закључити да човек штити све своје вредности од широког спектра угрожавајућих појава природног и друштвеног порекла, а да своје најосновније вредности, опстанак и физичку безбедност, брани од насилног угрожавања других људи. Тако се заштита наведених вредности од насилног угрожавања других људи сматра сврхом одбрамбене функције човека.

У потреби човека за опстанком и безбедношћу могу се пронаћи базични узроци његове агресије. Тиме се објашњава логика деловања његовог механизма одбране. Стање незадовољених, по хијерархији, виших потреба, попут припадности или поштовања, чак и самоактуализације, такође могу довести до појаве људске агресије. Али, основни узрок агресивног понашања човека везан је, пре свега, за заштиту његовог опстанка. О томе говори Фром (*Erich Fromm*). Према њему, „агресивност је урођена и испољава се код свих живих бића која су суочена са опстанком врсте или опасношћу по безбедност јединке. Он сматра да је агресија инстинктивна реакција на ситуацију угрожености виталних интереса” (Redžić 2012, 395–396).

„У људској агресивности Ниче (*Friedrich Wilhelm Nietzsche*) види неминовност одвијања ратова” (Popović 1975, 83). Хобс дели

његово мишљење сматрајући да „нагон моћи, који доминира људском природом, представља сталан узрок међусобног угрожавања људи и одвијања ратова” (Stojanović 2012, 8). У стању угрожене егзистенције у човеку доминира емоција страха. Она ствара осећај нелагодности који прераста у потребу за достизањем сигурности. „Да би се човек заштитио, и тако осетио сигурним, њему је потребна моћ, и то што већа” (Simeunović 2009, 43). Схваћена као способност постизања онога што се жели, моћ чини основно средство за остварење циља, при чему је најважнији циљ сваког човека његов живот, односно опстанак. Стога човек, као и свако живо биће, тежи стицању вишка моћи јер се тиме гарантује очување његовог живота, а природа те моћи често је деструктивна. У тежњи за опстанком човек неретко испољава агресивност, односно насиље према другом човеку. Управо у томе се препознаје логика деловања одбрамбеног механизма човека. У релацијама са другим људима, суочен са директном опасношћу по сопствени опстанак и безбедност, човек инстинктивно агресивно делује, било да се брани од насиља других људи, било да их напада. Управо се тиме објашњава дијалектички однос одбране и напада унутар механизма одбране човека.

ОДБРАМБЕНИ МЕХАНИЗАМ (ФУНКЦИЈА) ДРЖАВЕ

У трагању за одговором шта се сматра предметом одбране државе треба поновити да се потреба човека за заштитом сопственог опстанка и безбедности од насиља других људи налази у самом темељу настанка политичке заједнице и њене одбрамбене функције. Отуда се може закључити да се предмет одбране државе проналази у њеном и опстанку људи које је творе. Међутим, држава, аналогно човеку, тежи задовољењу и других потреба као што су оне за припадношћу, поштовањем и самоактуализацијом. Те потребе несумњиво обликују понашање државе у њеним релацијама са другим државама.

Потреба државе за припадношћу огледа се у њеном стремљењу ка идентитетском сврставању, било да је оно идеолошко, религијско, етничко или, у најширем смислу, ’цивилизацијско’ (Huntington 2000). Држава стреми и самоактуализацији, односно потпуном остварењу које је у складу са њеним бићем, али и поштовању од стране других држава. Наведене потребе државе могу се препознати у тези о ’крају историје’ коју заступа Френсис Фукујама (*Francis Fukuyama*).

Њом се указује на постхладноратовски тренутак у коме су државе западног света, које негују либералну политичку филозофију, постигле своје потпуно остварење. Фукујама је тријумфално објавио победу либерализма над колективистичким идеологијама, попут социјализма, политичког ислама и других. Сматрао је да су се након Хладног рата либералне државе издигле изнад других и поставиле као вредносно супериорније (Фукујама 2002).⁵

Ипак, у међудржавним односима, потреба за опстанком надилази значај свих осталих потреба државе. Према Миршајмеру (*John Mearsheimer*), „ако је држава поробљена мало је вероватно да ће бити у положају да следи своје друге циљеве” (Miršajmer 2017, 64). Постојање је, дакле, нужен услов који држави омогућава задовољење свих њених виших потреба. То је несумњиво у сагласју са Масловљевим мишљењем да је човек у могућности да задовољи своје више потребе, само онда ако је претходно задовољио своје најосновније потребе које се односе на његов опстанак. Отуда се опстанак, заједно са виталним вредностима државе, попут територије и суверене власти, налазе у фокусу њене одбрамбене функције.⁶

Условно, може се изнети да држава, као и човек, исказује физиолошке потребе за вредностима од којих зависи њен опстанак. Ове потребе, пре свега, огледају се у потреби државе за територијом, што је идентично људској потреби за животним простором. Као што станиште човеку омогућава приступ води, храни и другим ресурсима, тако територија пружа држави ресурсе и становништво неопходне за њен опстанак и развој. Рацел (*Friedrich Ratzel*) и Кјелен (*Rudolf Kjellen*) указују да је „територија органски део државног бића из које оно црпи моћ и од ње се не може одвојити јер ће у супротном нестати. Гло је фундаментална, непроменљива датост око које се врте интереси народа, зато се њихова борба за животни простор

⁵ Либерална филозофија је, иначе, упориште америчке 'изузетности', осећаја вредносне супериорности САД у односу на друге државе света. Представа да су њене вредности најбоље и универзално прихватљиве неминовно потражује безусловно поштовање од стране других. Међутим, потреба државе за поштовањем не произилази искључиво из осећаја њене супериорности над другим државама. Она је подједнако својствена и не тако моћним државама које теже очувању сопственог индентитета, независности, свакако и равноправном односу са знатно моћнијим државама од себе, посебно у односима са великим силама.

⁶ Из тог разлога Миршајмер сагледава опстанак државе кроз њено настојање да одржи територијалну целовитост и аутономност свог унутрашњег поретка.

своди на типичну борбу за опстанак” (Stepić 2016, 143–148; Dugin 2004, 39–43). Зато се одговор на питање шта то држава брани пре свега пронајлизи у територији, као виталној вредности сваке државе и нације. Ако је територија угрожена, ако је она предмет овладавања и поробљавања, онда су и друге виталне вредности државе угрожене, као што су суверенитет или физичка безбедност њених грађана. Стога Љубомир Стајић закључује „да се територија брани, а да се остале вредности државе штите” (Stajić 2006, 32).

У трагању за одговором на питање од чега се држава брани, које то појаве угрожавају њену територију, самим тим суверенитет и безбедност грађана, треба рећи да је борба за животни простор одувек била насилне природе. Нити један народ (држава) није вољан да се одрекне свог животног простора, али је зато неретко вољан да присвоји туђи. Као што је суштински разлог насиља међу људима, у њиховом природном стању, везан за овладавање новим животним стаништима ради задовољења физиолошких потреба, може се извести закључак да је насилан однос међу државама понајвише детерминисан потребом за овладавањем територијама, односно ресурсима који се на њој налазе. На то упућује чињеница да се основни разлог вођења већине ратова у досадашњој историји међународних односа проналази у тежњи држава за овладавањем просторима и ресурсима других држава, а то је одувек подразумевало мању или већу примену оружаног насиља.

Могло би се закључити да је насилно понашање државе понајвише везано за њену потребу за опстанком. Међутим, потребе за припадношћу, поштовањем и самоактуализацијом такође могу подстаћи њено насилно понашање. На то указује зачетник политичког реализма, Тукидид (*Thucydides*). Он каже да се ратови не воде само због страха и интереса, већ и због части. Ипак, основни разлог насилног понашања државе јесте њен страх од нестанка, то јест њена потреба да опстане. Страх од нестанка генерише потребу државе за увећавањем сопствене моћи, а у таквој тежњи она често конвертује своју моћ у насилно (агресивно) понашање у односима са другим државама.

Наведено понашање државе објашњава се теоријама офанзивног и дефанзивног неореализма, Џона Миршајмера и Кенета Волца (*Kenneth Waltz*). „Анализирајући односе великих сила Миршајмер износи да се оне плаше једна друге. Оне посматрају једна другу са сумњом и бригом о могућем сукобу. Ниво страха међу њима варира

кроз простор и време, али никада не престаје” (Miršajmer 2017, 64). За разлику од класичног реализма Ханса Моргентауа (*Hans Morgenthau*), који моћ сматра циљем државе самом по себи, јер је људски нагон за моћи укореењен у њеном бићу, неореалисти истичу инструменталну природу моћи, која је неопходна за постизање безбедности и опстанка државе, при чему се мисли пре свега на војну моћ. Они наглашавају да је структура међународног система, анархична по својој природи, главни извор страха државе и покретач њеног континуираног размишљања о питању опстанка и повећања своје моћи.

Насиље је свакако исходиште одбрамбеног механизма државе, а оно се примењује на различите начине. С једне стране, држава се насиљем брани од насилног угрожавања других држава, а с друге, она се користи насиљем угрожавајући безбедност других држава. Наведена чињеница потражује ближе појашњење парадоксалног повезивања одбрамбене функције државе са њеним офанзивним насилним понашањем. Наиме, реалисти виде међународни систем као анархичан, те безбедност државе сматрају централним питањем међународних односа. Теорија офанзивног неореализма указује да државе превентивно употребљавају силу како би спречиле конкурентске државе да постану војно јаче и тако постану способне да угрозе њен опстанак. Тиме се објашњава чињеница да одбрамбено деловање државе може бити и офанзивне природе. Такво деловање државе пре свега је везано за велике силе.

Претходна разматрања објашњавају разлог зашто се кроз историју међународних односа одбрамбена функција државе идентификовала са војном функцијом. Ову историју Греј (*Colin S. Gray*) назива историјом стратегије, и то војне стратегије (Gray 2007, 1–3). Другим речима, он сматра да је историја међународних односа заправо историја ратовања. Иако се не може у потпуности поистоветити са историјом ратовања, у великој мери она то ипак јесте. Зато је унутар државе, као институционалне форме друштвеног организовања, улога инструмента њеног одбрамбеног механизма додељена војсци. Тако се војни аспект свеукупне заштитне функције државе заправо сматра њеном одбрамбеном функцијом. У томе се и препознаје суштина одбрамбене функције државе. Она припада корпусу заштитних функција државе, али се у односу на друге функције тог типа разликује по томе што је усмерена ка насилним (војним) појавама угрожавања опстанка и виталних вредности

државе, и у томе што је начин њеног заштитног деловања такође насилне (војне) природе.

САВРЕМЕНО РАЗУМЕВАЊЕ ОДБРАМБЕНЕ ФУНКЦИЈЕ ДРЖАВЕ

Последњих деценија долази до значајног одступања од традиционалног разумевања и практиковања одбрамбене функције државе. Показатељ тог одступања уочава се у развоју и примени стратегијског концепта свеобухватне (тоталне) одбране. Он се битно разликује од досадашњег војноцентричног одбрамбеног концепта будући да се његова логика заснива на интеграцији и синхронизацији војне компоненте националне моћи са осталим, невојним компонентама. Објашњење зашто долази до развија и примене овог концепта јесте комплексно и захтева посебно истраживање. Међутим, позивајући се на логику деловања механизма одбране државе, основни разлог промене традиционалног разумевања и практиковања одбрамбене функције треба потражити у промени природе претњи којима се угрожава опстанак и безбедност државе.

Данас, наима, није нужно применити војну моћ над другом државом како би се заузимањем њене територије оспорио њен суверенитет и вршила контрола над њеним ресурсима и становништвом. Војна моћ чак није потребна за угрожавање опстанка других држава. Таква чињеница не представља неку посебну новину савременог доба, али је она данас битно израженија за разлику од пређашњих времена. Томе су допринели процеси глобализације и техничко–технолошког развоја, посебно у области информационо–комуникационих технологија. Упоредо са процесом демократизације већег дела света, они су произвели већу отвореност, повезаност и међузависност држава. То је у погледу опстанка и безбедности многе државе учинило слабијим односно рањивијим на субверзивно деловање других држава.

У савременој стварности, која се неретко описује терминима као што су глобално или информационо друштво, вредности попут етничке или религијске припадности, затим животни стандард, слобода мишљења, говора, кретања, право избора, учествовање у политичком животу итд. све више добијају на значају како унутар самих држава, тако и у њиховим односима. Немогућност задовољења потреба за наведеним вредностима у многим државама ствара

унутрашњу динамику која неретко одражава антагонистичке односе између носиоца политичке власти и грађана, између различитих слојева друштва, па чак и између супротстављених политичких елита. Таква унутрашња нестабилност представља слабост државе и користи се као тежиште субверзивног деловања других држава.

На такав начин угрожавања безбедности и опстанка државе можда најбоље указује турбулентни политички период започет крајем 2010. године у арапским државама Блиског истока и севера Африке (Магреб), иначе симболично назван 'Арапско пролеће'. За само шест месеци демонстрације су резултовале насилним обарањем власти у Тунису и Египту, у Јордану су довели до пада владе, судански председник и ирачки премијер су најавили изборе. Председник Јемена је понудио повлачење са функције у замену за имунитет, док је либијски лидер одбио да се повуче са функције што је довело до крвавог грађанског рата у Либији и *de facto* поделе државе. Сиријски режим још увек одолева притиску побуњеника због чега у овој држави још увек пламти грађански рат уз огромне жртве и губитак суверенитета над већим делом територије. У овом периоду многим државама је претио распад како би се на њиховој територији створила нека друга држава. Наизглед започет као спонтани масовни протест незадовољних људи који више нису желели да живе у оквирима ограничења која су им наметали аутократски режими заправо и није био толико спонтан. Иза њега су стајали геополитички интереси западних земаља које су, директно или индиректно, подстицале и усмеравале ове догађаје применом читавог спектра војне и невојне моћи, кроз оружане интервенције, насилно рушење режима, слабљење економских система наметањем санкција, антирежимску пропаганду итд (Janković 2013, 74–90).

Овакав начин угрожавања безбедности и опстанка државе присутан је и између великих сила. Наиме, у данашњем време постоје бројна ограничења директног конвенционалног војног сукобљавања великих сила. У таквим околностима, индиректно ратовање, кога данас често називају хибридном или вишедимензионалним, постаје доминантно у њиховим односима (Korybko 2015, 9). Једна од честих тврдњи у актуелном руском наративу јесте да Запад настоји да ослаби, распарча или чак подели Русију на мање делове како би је учинио мање релевантном у међународним односима. Многи руски аналитичари сматрају да су економске санкције, уведене Русији након анексије Крима 2014. године, а посебно након отпочињања

оружаних сукоба у Украјини 2022. године, виђене као средство њене дестабилизације и дезинтеграције (Носое 2023, 305–319). Сматра се да у ту сврху Запад пружа подршку тзв. цивилном друштву, кроз разне невладине организације и фондациије. У руском наративу, ове активности се често тумаче као покушај подстицања унутрашњих немира, подривања режима и рушење саме државе (видети Finkel and Brudny 2012, 1–14).

Могло би се рећи да се у савременим међународним односима, нарочито у односима између моћних и развијених земаља, тежиште сукоба помера са деловања према војним снагама противника на његове слабости. Два су кључна момента којима се објашњава такав тренд. Први, ефективност невојних инструмената моћи постала је много већа услед деловања процеса глобализације и техничко–технолошког развоја на карактер односа између међународних актера, и други, примена војне моћи све више постаје контрапродуктивна.⁷ Ако се војна моћ примењује онда се то чини у интеграцији са другим елементима националне моћи. Такво деловање је вишедимензионално, свеобухватно, ослоњено на већу примену инструмената дипломатске, политичке, информационе, економске и друге моћи. Сагласно таквој природи угрожавајућих појава по опстанак и безбедност државе, њена одбрана захтева другачији начин супротстављања од традиционалног војноцентричног начина. Отуда се савремено разумевање и практиковање одбрамбене функције државе мења и све више се посматра кроз концепт свеобухватне (тоталне) одбране (видети Vangel i Božić 2023, 7–32).⁸

Када би се трагало за адекватном дефиницијом савремене одбрамбене функције државе, онда би свакако требало поћи од сукоба пуног спектра који се због своје актуелности све више налази у предметном захвату стратешких студија, али га теорија дисциплине још увек недовољно јасно одређује. Једноставније одређење ове врсте сукоба пружају Оскар Џонсон (*Oscar Jonsson*) и Роберт Сили (*Robert Seely*) који кажу да он представља „употребу војних и невојних

⁷ Још од завршетка Другог светског рата, а посебно у хладноратовском периоду, примена војне моћи губи на свом легалитету и легалитету, а све више постаје и неекономична (видети Milenković i Vračar 2022, 157-175; Milenković i Vračar 2023, 387-405).

⁸ Поред деловања на војне способности противника, у концепту свеобухватне одбране заштита сопствених слабости има важну улогу, а она се остварује невојним начинима деловања.

средства под једном централном командом, усмереном ка истом политичком циљу” (Jonsson and Seely 2015). У овој дефиницији придаје се иста важност војним и невојним активностима којима се може угрозити опстанак и безбедност државе. Сходно томе, савремена одбрамбена функција државе могла би се разумети као њена заштитна функција којом држава, применом војних и невојних инструмената националне моћи, како у миру, тако и рату, штити свој опстанак и виталне вредности од различитих појава угрожава војне и невојне природе.

ЗАКЉУЧАК

Суштина неке појаве садржана је у оним карактеристикама које је чине оним што јесте и другачијом од других појава. Суштинске карактеристике одбрамбене функције државе препознају се у њеном предмету одбране, појавама којима је он угрожен и начину одговора државе на деловање тих појава. Применом аналогije са одбрамбеном функцијом човека закључује се да одбрана припада категорији заштитних функција државе, а да се у односу на друге функције тог типа разликује по томе што је у свом деловању усмерена ка заштити опстанка и виталних вредности државе од насилних појава угрожавања, као и по томе што је њено заштитно деловање такође насилне природе. Отуда се, све до недавно, одбрамбена функција државе поистовећивала са војном функцијом. Последњих деценија, међутим, долази до одступања од традиционалног војноцентричног схватања одбрамбене функције државе, а као разлог јавља се све већи значај невојних појава угрожавања њеног опстанка и виталних вредности. То свакако утиче на промену начина одбрамбеног деловања државе, чиме долази и до промене суштине њене одбрамбене функције. Наиме, док предмет одбране државе остаје исти, а то су опстанак и њене виталне вредности, промене суштине одбрамбене функције државе настају у дијалектичком односу одбране и напада. Сходно томе савремена одбрамбена функција државе могла би се разумети као њена заштитна функција којом држава, применом војних и невојних инструмената националне моћи, како у миру, тако и рату, штити свој опстанак и виталне вредности од различитих појава угрожава војне и невојне природе.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Aćimović, Ljubivoje. 1987. *Nauka o međunarodnim odnosima: teorije i istraživački pravci*. Beograd: Naučna knjiga.
- Bodin, Milenko. 2007. *Teorijski osnovi menadžmenta nacionalne bezbednosti*. Doktorska disertacija. Beograd: Fakultet bezbednosti.
- Despotović, Miomir. 2000. *Igra potreba: Andragoške varijacije*. Beograd: Filozofski fakultet, Institut za pedagogiju i andragogiju.
- Dugin, Aleksandar. 2004. *Osnovi geopolitike: Geopolitička budućnost Rusije*. Zrenjanin: Ekopres.
- Finkel, Evgeny, and Yitzhak M. Brudny. 2012. "No more colour! Authoritarian regimes and colour revolutions in Eurasia," *Democratization* 19 (1): 1–14. DOI:10.1080/13510347.2012.641298.
- Fukujama, Frenisis. 2002. *Kraj istorije i poslednji čovek*. Podgorica: CID.
- Gray, Colin S. 2007. *War, Peace and International Relations: An Introduction to The Strategic History*. London and New York: Routledge.
- Grupa autora. 1973. *Vojna enciklopedija*, Drugo izdanje, Knjiga 6. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Hantington, Semjuel. 2000. *Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka*. Podgorica i Banja Luka: CID i Romanov.
- Hol, Kelvin S., i Gardner Lindzi. 1983. *Teorije ličnosti*. Beograd: Nolit.
- Hosoe, Nobuhiro. 2023. "The Cost of War: Impact of Sanctions on Russia following the Invasion of Ukraine." *Journal of Policy Modeling* 45 (2): 305–319. DOI: 10.1016/j.jpolmod.2023.04.001.
- Janković, Slobodan. 2013. „Arapsko proleće i mogućnost prekrajanja postojećih granica u arapskom svetu," *Međunarodna politika* LXIV(1152): 74–90.
- Jonsson, Oscar and Robert Seely. 2015. "Russian Full-Spectrum Conflict: An Appraisal after Ukraine," *The Journal of Slavic Military Studies*, 28 (1): 1–22. DOI: 10.1080/13518046.2015.998118.
- Jovanović, Slobodan. 1990. *Država*. Beograd: BIGZ.
- Korybko, Andrew. 2015. *Hybrid Wars: The Indirect Adaptive Approach to Regime Change*, Moscow: Peoples' Friendship University of Russia.
- Kounain, Farhat, Ahmed Saeed Minhas and Ghulam Qumber. 2017. "Independent Kurdish State in Middle East: An Upcoming Epicenter of Middle East Power Politics." *Global Social Sciences Review* II (2): 177–189. DOI: 10.31703/gssr.2017(II-II).11.

- Lykke, Arthur F. 2001. "Toward an Understanding of Military Strategy." In *U.S. Army War College Guide to Strategy*. eds. Joseph R. and Cerami James F. Holcomb, Jr. 179–185. Carlisle: U.S. Army War College.
- Mijalković, Saša V. 2011. *Nacionalna bezbednost*. Drugo, izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Kriminalističko–policijska akademija.
- Milenković, Miloš R., i Milinko S. Врачар, 2022. „Politička korisnost vojne moći u savremenim međunarodnim odnosima.” *Politička revija* 71 (1): 157–175. DOI: 10.22182/pr.7112022.8.
- Milenković, Miloš R., i Milinko S. Врачар. 2023. „Legitimnost kao faktor ograničenja političke korisnosti vojne moći.” *Srpska politička misao* 82 (4): 387–405. DOI: 10.5937/spm82–46559.
- Milkovski, Vangel, i Sandra Božić. 2023. „Koncept totalne odbrane u strategiji odvracaња Republike Srbije.” *Srpska politička misao* 80 (2): 7–32. DOI: 10.5937/spm80–44249.
- Miršajmer, Džon. 2017. *Tragedija politike velikih sila*. Izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Čigoja štampa.
- Owens, Mackubin Thomas. 2007. "Strategy and the Strategic Way of Thinking." *Naval War College Review* (60): 4, 111–124.
- Pajević, Dragan, i Ljubomir Kasagić. 2001. *Vojna psihologija*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Popović, Ranko. 1975. *Uvod u vojnu psihologiju*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Puljić, Želimir. „Samoostvarene osobe u psihologiji A. H. Maslowa.” *Crkva u svijetu* 15 (3): 268–276.
- Redžić, Saduša F. 2012. „Ličnost, temperament i karakter u teoriji Eriha Froma,” U *Zbornik radova Filozofskog fakulteta XLII (2)/2012*. ur. Branko Jovanović. 395–396. Priština: Filozofski fakultet.
- Šešić, Bogdan. 1982. *Osnovi metodologije društvenih nauka*. Treće izdanje. Beograd: Naučna knjiga.
- Simeunović, Dragan. 2002. *Teorija politike*. Rider, I deo. Beograd: Udruženje „Nauka i društvo“.
- Simeunović, Dragan. 2009. *Uvod u teoriju politike*. Beograd: Institut za političke studije.
- Stajić, Ljubomir. 2006. *Osnovi bezbednosti – sa osnovama istraživanja bezbednosnih pojava*. Šesto izdanje. Beograd: IK Draganić.
- Stepić, Milomir. 2016. *Geopolitika: Ideje, teorije, koncepcije*. Beograd: Institut za političke studije.
- Stojanović, Stanislav. 2012. *Hobsova teorija ljudske prirode i perspektive mira i poretka*. Beograd: Medija centar „Odbrana”.

- Stupar, Milorad. 2010. *Filozofija politike: Antičko i moderno shvatanje političke zajednice*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, IP Filip Višnjić.
- Višnjić, Dušan. 2005. *Strategija države kao sudbina nacije*. Beograd: Institut ratne veštine.
- Vračar, Milinko S., i Milica T. Ćurčić. 2022. „Vojna neutralnost Republike Srbije kao stratejska kategorija.” U „Perspektive vojne neutralnosti Republike Srbije: Između osporavanja i utvrđivanja” ur. Živojin Đurić, posebno izdanje, *Srpska politička misao*: 41–66. DOI: 10.22182/spm.specijal2022.2.

Milinko S. Vračar*

Strategic Research Institute, University of Defence, Belgrade

Igor I. Barišić**

Strategic Research Institute, University of Defence, Belgrade

THE DEFENSE FUNCTION OF THE STATE – TRADITIONAL AND MODERN UNDERSTANDING***

Resume

To understand a phenomenon means to grasp its essence, that is, all the characteristics that define it and distinguish it from other phenomena. Since the defense function of the state is a complex phenomenon encompassing biological, anthropological, philosophical, sociological, psychological, political, security, military, strategic, and other aspects, understanding its essence is no easy task. It requires a multidisciplinary approach and the application of concepts such as man, society, state, values, interests, power, politics, and strategy. The starting point in understanding its essence is undoubtedly the individual, given that instinctual needs for survival and security drive human nature. Since the origin and functioning of a political community are rooted in these human needs, the defense function of the state can be further clarified through an analogy with the same function in individuals. By applying this analogy, it can be concluded that defense belongs to the state's protective functions category. It differs from other functions of this type in that it is aimed at safeguarding the survival and vital values of the state from violent threats, and its protective action is also inherently violent. For this reason, until recently, the defense function of the state was equated with the military function. In recent decades, however, there has been a shift from the traditional military-centric understanding of the state's defense function due to the growing

* Email address: milinko.vracar@mod.gov.rs; ORCID: 0000-0002-2851-1043.

** Email address: igor.barisic@va.mod.gov.rs; ORCID: 0000-0003-4593-9196.

*** The paper was created as part of the Ministry of Defense project titled "Security Challenges of Western Balkan Countries within the European Security Paradigm" no. ISI/DH1/24-25, implemented by the research team and the Regional Security Research Group of the Strategic Research Institute, along with an external contributor, during the period 2024–2025.

significance of non-military threats to its survival and vital values. This has led to changes in the state's defense operations and, consequently, to a transformation in the essence of its defense function. While the object of the state's defense remains the same, its survival and vital values, the changes in the essence of its defense function emerge from the dialectical relationship between defense and attack. Therefore, the modern defense function of the state can be understood as a protective function by which the state, through the use of military and non-military instruments of national power in both peace and war, protects its survival and vital values from various military and non-military threats.

Keywords: defense, human, state, defense mechanism, defense function

* Овај рад је примљен 27. септембра 2024. године, а прихваћен на састанку Редакције 17. октобра 2024. године